

РЕФОРМА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ: НОВЕЛИ ПОЗОВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

І. ІЗАРОВА

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

Сучасні зміни в парадигмі суспільного розвитку зумовили нове бачення феномену права та ролі держави. Світове співтовариство визнає важливість забезпечення миру і справедливості як однієї з 17 цілей, визначених Організацією Об'єднаних Націй (далі — ООН) для забезпечення подальшого сталого розвитку нашого світу. Зокрема, як зазначено в 2030 *Agenda for Sustainable Development*, потрібно докласти зусиль задля досягнення справедливого мирного та відкритого суспільства рівних можливостей для всіх шляхом всебічної підтримки верховенства права й забезпечення рівного доступу до суду.

Не залишається осторонь цих тенденцій і Україна. Законодавчі реформи, зумовлені також євроінтеграційним рухом, торкнулися й цивільного процесу, адже кожна легітимна влада прагне забезпечити найбільш ефективний порядок здійснення правосуддя задля вирішення спорів між громадянами цієї держави, нормальне функціонування судової влади.

Варто зазначити, що питанням реформування цивільного процесуального законодавства України приділяли

увагу майже всі науковці, які цікавляться проблемами цивільного процесу.

Водночас дослідження сучасної реформи Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК України) зумовлене необхідністю забезпечення комплексного теоретичного обґрунтування та практики його застосування.

Зазначене зумовлює цілі статті, зокрема: з'ясувати основні новели позовного провадження цивільного судочинства шляхом порівняльного аналізу положень проекту та ЦПК України, охарактеризувати їх.

Упродовж часу, що минув із проголошення незалежності України в 1991 р., відбулося декілька реформ цивільного процесуального законодавства. Кодифіковане у 60-х роках минулого століття цивільне процесуальне законодавство базувалося на Основах цивільного судочинства СРСР і союзних республік 1961 р. і відображало цілісну політику й ідеологію радянської держави про здійснення правосуддя¹. ЦПК УРСР був схвалений 18 липня 1963 р. [2] і діяв до 2005 р., до моменту набуття чинності новим ЦПК України 2004 р. [3]. Одним із перших кроків незалежної української

¹ Про радянський період розвитку цивільного процесуального законодавства України див.: [1, 13–14].

влади стала підготовка й ухвалення цього кодексу, який чинний і нині. Сьогодні відбувається докорінна реформа цивільного процесуального законодавства, основною метою якої є цілеспрямований процес удосконалення цивільного судочинства, його наближення до світових і європейських стандартів.

Підготовка ЦПК України 2004 р. символізувала перехід до концептуально нових засад здійснення правосуддя в Україні. Конституція України 1996 р. проголосила незалежність судової влади [4]. У 1997 р. Україна ратифікувала Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод [5], ст. 6 якої забезпечує право кожного на справедливий суд — на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Також було ухвалено Закон України від 15 грудня 1992 р. «Про статус суддів» та істотно оновлено Закон України від 5 червня 1981 р. «Про судоустрій України», яким визначено систему судів загальної юрисдикції. У 2001 р. запроваджено апеляційні суди, вищі спеціалізовані суди. Такі засадничі зміни потребували й докорінної реформи цивільного процесуального законодавства.

За своєю структурою підготовлений проект ЦПК України 2004 р. був схожий на ЦПК УРСР 1963 р., але водночас містив декілька нових і важливих інститутів цивільного процесуального права, що свідчить про зміну основних підходів до здійснення правосуддя у цивільних справах, запровадження ідеї верховенства права та відображення світових стандартів судочинства. Це позначилося на зміні підходу до визначення основного завдання цивільного судочинства, а також на його структурі.

Зокрема, завдання цивільного судочинства символізує напрям розвитку

цивільного процесуального права, його роль у здійсненні правосуддя. Відповідно, у ст. 2 ЦПК УРСР 1963 р. під завданням цивільного судочинства було визначено охорону прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб, держави шляхом всебічного розгляду та вирішення цивільних справ у повній відповідності до чинного законодавства (зі змінами від 23 січня 1981 р.). У Пояснювальній записці до проекту ЦПК України 2004 р. [6] було зазначено, що він має на меті забезпечити повноцінне функціонування судової системи шляхом врегулювання порядку провадження у цивільних справах у судах відповідно до Конституції та інших законів України, дозволить судам реалізувати покладені на них обов'язки, забезпечити правильний та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених або оспорюваних прав та свобод фізичних і юридичних осіб, а також охорону державних та громадських інтересів. Так, під впливом зміни засадничих ідей здійснення правосуддя у цивільних справах у проекті ЦПК України 2004 р. було закріплено положення про те, що завданням судочинства є не охорона, а захист прав, які є порушеними, невизнаними або оспорюваними.

Також було змінено визначення об'єкта захисту — це права, свободи чи інтереси фізичних і юридичних осіб, а також охорона державних та громадських інтересів. У третьому читанні було внесено зміни, і вже остаточно затверджено статтю у редакції, де зазначено про захист прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Сьогодні в результаті реформи пропонується знову змінити призначення ЦПК України — визначати юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших передбачених цим Кодексом справ і встановлювати порядок цивільного судочин-

ства, а також визначити завдання цивільного судочинства як справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [7]. Такий підхід свідчить про перехід до еволюційно нового ступеня його розвитку як порядку здійснення правосуддя, визначає роль судді та учасників процесу й повинен знайти відображення у зміні структури кодексу.

Структура ЦПК України відображає основні його ідеї, розвиває запроваджені підходи та засади цивільного судочинства. Наприклад, серед новел ЦПК України 2004 р. були наказне або наказове провадження – провадження зі стягнення з боржника грошової суми або витребування рухомого майна за заявою особи, якій належить право такої вимоги, що дало змогу реалізувати принцип процесуальної економії, оскільки передбачена спрощена процедура розгляду заяв про видачу судового наказу, як було зазначено в Пояснювальній записці до проекту [6]. Це дійсно новий інститут цивільного процесуального права, що дав змогу більш ефективно у спрощеному порядку розглядати певні вимоги, не звужуючи при цьому основних гарантій учасників процесу. Але судовий наказ видається тільки на основі визначених законом підстав та у разі відсутності спору, загальним порядком розгляду спорів залишалось позовне провадження.

Оцінюючи значення ЦПК України 2004 р. для розвитку цивільного процесуального права, варто зазначити, що в ньому знайшла своє відображення державна політика й загальні уявлення про порядок здійснення правосуддя у цивільних справах, віддзеркалені його конституційні засади. І наші очікування сьогодні пов'язані зі змі-

ною ролі правосуддя у суспільних відносинах.

Враховуючи істотні трансформації, що відбуваються в українському суспільстві, активізацію євроінтеграційного процесу та прагнення до приєднання до європейської спільноти, забезпечення високих європейських стандартів здійснення правосуддя зумовило необхідність комплексного реформування цивільного процесуального законодавства. До ЦПК України 2004 р. впродовж років його чинності вносилися зміни 69 разів, зокрема за 2014–2017 рр. – 22 рази. Набула необхідності комплексна реформа цивільного процесуального законодавства, що також зумовлена міжнародними зобов'язаннями, які взяла на себе Україна.

У 2014 р. було підписано Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода) [8], положення якої визначають розвиток співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки, зокрема активізацію судового співробітництва в цивільних справах. Положення Угоди визначили пріоритетні напрями співпраці з метою зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування незалежності та неупередженості й боротьби з корупцією. У планах гармонізації українського законодавства із законодавством ЄС передбачено активне реформування вітчизняного законодавства у сфері судової системи та процесуального законодавства.

Першим кроком до зближення вітчизняного законодавства з європейським стало схвалення Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. (далі – Стратегія) [9]. Відповідно до її положень реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів здійснюватиметься за такими напрямками: під-

вищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій; забезпечення прозорості й відкритості правосуддя та ін.

Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» [10] продовжив реформування судової системи України, а саме: внесено істотні зміни до організації судової влади, запроваджено триланкову судову систему. Зазначене зумовило необхідність переходу до наступного етапу реформ — змін процесуального законодавства. Відповідний проект Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (щодо судової реформи)» [11] було підготовлено Радою з питань судової реформи. Він передбачав положення, спрямовані на забезпечення ефективного судового процесу, запровадження механізмів запобігання зловживанню процесуальними правами, дотримання стадійності та розумних строків розгляду справи, вирішення групових позовів, впровадження електронного правосуддя, а також головне — гармонізації норм процесуального права відповідно до стандартів країн — членів ЄС. Цей проект активно обговорювався у наукових колах, чи не вперше був представлений авторами для обговорення у суспільстві.

Законопроект № 6232 «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [7] був внесений Президентом України до Верховної Ради України 23 березня 2017 р. Його мета — визначити нормативне врегулювання процесуальних механізмів, які мають забезпечити ефективний, справедливий, неупереджений та своєчасний захист прав і свобод особи в суді.

Загалом варто позитивно оцінити підготовку та проект змін до ЦПК України, в якому знайшли своє відоб-

раження останні досягнення науки цивільного процесуального права, загальні стандарти здійснення правосуддя, що застосовуються в інших європейських державах. Серед надзвичайно важливих й актуальних новел варто назвати запровадження загального та спрощеного порядків розгляду спорів, що свідчить про невпинний рух України на шляху запровадження справді європейських стандартів правосуддя. Спрощені процедури розгляду цивільних та комерційних справ діють у багатьох державах — членах ЄС, а також на загальноєвропейському рівні [12; 13].

Ці зміни провадження у суді першої інстанції можна охарактеризувати як реалізацію принципу пропорційності цивільного судочинства та ідеї ефективного захисту прав, закріплених у проекті ЦПК України 2017 р. Потрібно зауважити, що обрані способи загалом дозволяють досягти удосконалення розгляду і вирішення справ, але водночас певні недоліки не дадуть можливості повною мірою скористатися перевагами такого порядку.

Ми підготували таблицю, в якій порівнюється позовне провадження цивільного судочинства згідно з чинним ЦПК України 2004 р. та запропонованим проектом ЦПК України 2017 р. У ній добре видно зміни до порядку розгляду і вирішення справ у суді першої інстанції, на окремі з них хочемо звернути особливу увагу.

По-перше, за новими правилами суд може розглянути справу в позовному провадженні в загальному та спрощеному порядку, останнє передбачене главою 10. Це новела проекту ЦПК України 2017 р., оскільки чинним ЦПК України 2004 р. передбачено єдиний порядок розгляду справ позовного провадження. Виняток становить порядок розгляду справ про визнання необґрунтованими активів та їх витребування, який залишається окремою категорією справ позовного провадження і в проекті ЦПК України 2017 р. Отже, він

передбачає два варіанти розгляду спорів — загальний та спрощений, що дає змогу досягти ефективного захисту тих прав, які можна віднести до малозначних. Використаний термін «малозначні» доволі специфічний, оскільки значення справи для заявника не залежить від його ціни або складності розгляду і навряд чи варто ділити справи на значні та малозначні. Проте сутність цього явища зрозуміла.

Межі визначення дрібних справ до першого читання містилися у ч. 3 ст. 61 «Особи, які можуть бути представниками»; до другого читання — у ч. 6 ст. 20 проекту ЦПК України 2017 р. Дрібні справи — це справи, у яких ціна позову не перевищує 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує 500 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Отже, це можуть бути будь-які справи з ціною позову до 842 000 грн (29 000 євро), якщо для них не встановлено загальний порядок розгляду (ч. 4 ст. 275 глави 10 «Розгляд справи у порядку спрощеного провадження»).

Потрібно зауважити, що незалежно від межі віднесення спору до дрібного або малозначного, процедура їхнього розгляду повинна бути альтернативною до загальної процедури розгляду справ. Для захисту своїх прав особа повинна обрати найбільш ефективний порядок — або спрощений, що дасть змогу оптимізувати витрати та час, або загальний — скористатися усіма наявними інструментами для досягнення результату. При цьому спрощення не повинно означати звуження або зменшення прав осіб, які беруть участь у справі. Альтернатива у виборі процедури розгляду справи і захисту своїх прав повинна забезпечуватися зако-

ном, узгоджуватися між сторонами та судом.

По-друге, змінився загальний порядок розгляду справ у позовному провадженні й передбачено обмін сторін та інших учасників справи письмовими заявами (глава 1 «Письмові заяви учасників справи»). Назва цієї глави викликає питання з огляду на те, що, відповідно до ст. 183, заяви, клопотання і заперечення з процесуальних питань подаються у письмовій або усній формі, при цьому заяви і клопотання подаються тільки в письмовій формі у випадках, визначених цим Кодексом. Отже, фактично йдеться не тільки про письмові заяви учасників справи, як це визначено назвою глави 1, а й про усні. Це свідчить про те, що назву глави можна було б визначити як «Заяви учасників справи».

Загалом зазначену ідею можна назвати подальшим розвитком балансу між усною та письмовою формами здійснення процесуальних дій, яка бере свій початок ще з часів римського права. У частині 1 ст. 175 проекту ЦПК України 2017 р. закріплено положення про те, що «при розгляді справи судом у порядку позовного провадження учасники справи викладають письмово свої вимоги, заперечення, аргументи, пояснення та міркування щодо предмета спору виключно у заявах по суті справи, визначених цим Кодексом». Отже, для здійснення процесуальних дій, які за чинним ЦПК України могли бути вчинені усно, визначена письмова форма. Такі зміни не можна охарактеризувати як звуження або зменшення гарантій прав учасників процесу, зокрема щодо заяв про зміну позовних вимог або заперечень, які повинні бути викладені в письмовому вигляді для забезпечення доступності для всіх учасників процесу та суду. Водночас поширення такого правила на пояснення та міркування учасників справи виглядає занадто заформалізованим, оскільки вони можуть їх надавати або видавати

впродовж усього судового розгляду, зокрема під час дослідження доказів (так, відповідно до ч. 1 ст. 217 учасники судового процесу дають пояснення стоячи; згідно з ч. 2 ст. 228 у вступному слові учасники справи в усній формі дають необхідні пояснення; відповідно до ч. 5 ст. 230 учасники справи можуть давати свої пояснення з приводу дослідження доказів тощо). Також не зовсім зрозуміло, як діяти суду в разі необхідності дачі особистих пояснень особою, яка подала заяву про розгляд справи за її відсутності. Ймовірно, краще було б відмежувати усні пояснення від заяви та клопотань, які надаються у письмовому вигляді згідно з вимогами кодексу або суду, тобто визначитися з об'єктом та його змістом.

Відповідно до ч. 4 ст. 175 подання заяв по суті справи є правом учасників справи, водночас не зовсім зрозуміло, як суд розглядатиме заперечення відповідача, висловлені в усній формі в судовому засіданні. Адже навряд чи можна обмежити його право бути почутим у суді, оскільки він є особливим учасником справи. Це право є передумовою ухвалення судом обґрунтованого і вмотивованого рішення, що забезпечує можливості його перегляду вищестоящою інстанцією та є основою публічного контролю правосуддя (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Серявін та інші проти України», заява № 4909/04) [14].

По-третє, це зміни, що торкнулися назви і змісту підготовчого провадження (за чинним ЦПК України — провадження у справі до судового розгляду). Це стосується переліку процесуальних дій суду й учасників процесу, які вони повинні здійснити перед судовим розглядом справи. Зміни стосуються передусім вирішення питання про порядок розгляду справи — загальний або спрощений, а також можливості врегулювати спір за участю судді до судового розгляду справи.

По-четверте, на що ми хотіли б звернути особливу увагу, — це порядок урегулювання спору суддею, передбачений главою 4. Його не можна охарактеризувати як новелу, оскільки за чинним ЦПК України основним завданням провадження до судового розгляду є з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду, зокрема шляхом укладення мирової угоди. Однак особливостей його реалізації передбачено не було, застосовувалися положення ст. 175, якими визначено загальний порядок укладення мирової угоди на будь-якій стадії цивільного процесу. У проекті ЦПК України 2017 р. це положення отримало подальший розвиток — визначено підстави, порядок та, основне, наслідки, до яких може призвести така процедура врегулювання спору за участю судді. Потрібно охарактеризувати подібні зміни позитивно, хоча під час їхньої реалізації виникне багато питань.

Таблиця

ЦПК України 2004 р. (станом на 1 липня 2017 р.)	Проект ЦПК України 2017 р.
<p>Розділ III Позовне провадження Єдиний порядок: 1) пред'явлення позову і відкриття провадження у справі:</p> <ul style="list-style-type: none"> • відкрито провадження; • заяву залишено без руху; • повернено; • відмовлено у відкритті провадження; <p>2) провадження у справі до судового розгляду:</p>	<p>Розділ III Позовне провадження 1. Загальний порядок: 1) відкриття провадження шляхом пред'явлення позову:</p> <ul style="list-style-type: none"> • відкрито провадження — загальне або спрощене; • заяву залишено без руху; • заяву повернено; • відмовлено у відкритті провадження; <p>2) підготовче провадження:</p> <ul style="list-style-type: none"> • залишення позовної заяви без розгляду; • закриття провадження у справі; • закінчення підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті.

<p>Основною метою є з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду або забезпечення правильного та швидкого вирішення справи або підготовки справи до розгляду, зокрема, відповідно до ч. 6 ст. 130, суд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • уточнює позовні вимоги або заперечення проти позову; • вирішує питання про склад осіб, які братимуть участь у справі; • визначає факти, які необхідно встановити для вирішення спору і які з них визнаються кожною стороною, а які підлягають доказуванню; • з'ясовує, які докази подані чи подаються на попередньому судовому засіданні кожною стороною для обґрунтування своїх доводів чи заперечень щодо невизнаних обставин; • за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про витребування доказів та виклик свідків, про проведення експертизи, залучення до участі у справі спеціаліста, перекладача, особи, яка надає правову допомогу, або про судові доручення щодо збирання доказів; • у невідкладних випадках проводить огляд на місці, огляд письмових і речових доказів; • за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, вирішує питання про вжиття заходів забезпечення позову; • вчиняє інші дії, необхідні для підготовки справи до судового розгляду; • визначає час і місце судового розгляду. <p>При цьому відповідно до п. 7 ст. 130 попереднє судове засідання не є обов'язковим.</p> <p>3) судовий розгляд:</p> <ul style="list-style-type: none"> • відкриття судового засідання; • розгляд справи по суті, з'ясування обставин справи та перевірки їх доказами; • судові дебати; • ухвалення та проголошення рішення. 	<p>Основним завданням цього провадження є:</p> <ul style="list-style-type: none"> • остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу; • з'ясування заперечень проти позовних вимог; • визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів; • вирішення відводів; • визначення порядку розгляду справи; • вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті. <p>3) врегулювання спору за участю судді: Згідно з ч. 1 ст. 202 проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. Про проведення відповідно до ст. 203 суд постановляє ухвалу, якою одночасно зупиняє провадження у справі.</p> <p>Припинення:</p> <ul style="list-style-type: none"> • у разі подання стороною заяви про припинення врегулювання спору за участю судді; • у разі закінчення строку врегулювання спору за участю судді; • за ініціативою судді у разі затягування врегулювання спору будь-якою зі сторін; • у разі укладення сторонами мирової угоди та звернення до суду із заявою про її затвердження або звернення позивача до суду із заявою про залишення позовної заяви без розгляду, або в разі відмови позивача від позову чи визнання позову відповідачем. <p>4) розгляд справи по суті:</p> <ul style="list-style-type: none"> • відкриття розгляду справи по суті і судового засідання; • з'ясування обставин справи та дослідження доказів; • судові дебати та ухвалення рішення. <p>2. Спрощений порядок</p> <p><i>Глава 10. Розгляд справи у порядку спрощеного провадження</i></p> <p>Відповідно до ч. 1 ст. 275 це справи:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) малозначні справи; 2) що виникають із трудових відносин. <p>Порядок:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) відкриття провадження і вирішення питання про розгляд справи в порядку спрощеного провадження; 2) розгляд справи по суті без повідомлення сторін або за їх участю за їх клопотанням і ухвалення рішення. <p>У статті 279 визначено особливості подання заяв по суті справ у спрощеному позовному провадженні.</p>
--	---

Загалом позитивно оцінюючи проект ЦПК України 2017 р., варто звернути увагу на певні недоліки та зробити пропозиції щодо його вдосконалення. Якщо говорити про вади, то, по-перше, йдеться про проблеми застосування

поняттєво-категоріального апарату науки цивільного процесуального права, що ведуть до непорозумінь під час застосування норм ЦПК України. По-друге, проблема так званої «електрифікації» цивільного судочинства — застосуван-

ня нових інформаційно-комунікаційних технологій для полегшення доступу до правосуддя, пришвидшення розгляду справ і скорочення витрат учасників процесу та суду.

Поняттєво-категоріальний апарат цивільного процесуального права і законодавства України

Поняття та категорії є невід'ємною і важливою частиною кожної науки. Вони є змістовними, предметними образами, які відтворюють у мисленні (ідеально) об'єктивну сутність реальних процесів правової діяльності й відносин, що існують у ній, і виражають специфічну правову якісну визначеність цих процесів та явищ [15]. Проблема уніфікації та застосування єдиних підходів до тлумачення понять надзвичайно важлива й актуальна для всіх проектів і ЦПК України.

У проекті ЦПК 2017 р. ідеться про такі терміни, визначення яких може викликати певні дискусії не тільки серед науковців, а й створити проблеми у практичному застосуванні, зокрема:

- «учасники судового процесу» та «учасники справи» (по тексту кодексу застосовуються не зовсім коректно, наприклад, у ч. 1 ст. 45 «учасники судового процесу та їх представники...»);
- «письмове провадження» (ч. 14 ст. 7);
- «відмова у розгляді справи» (ч. 10 ст. 10 «забороняється відмова у розгляді справи з мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини», хоча в ч. 5 ст. 275 ідеться тільки про повноваження суду відмовити у розгляді справи за правилами спрощеного провадження);
- «досудове врегулювання спору» (ст. 17 та ін.) тощо.

Цю проблему можна було б вирішити шляхом визначення в одній зі статей ЦПК України основних понять, які використовуються в акті. Такий підхід

застосовується у численних законах і кодексах України, зокрема в Законі України «Про міжнародне приватне право», а також у законодавстві ЄС.

Електронне судочинство в цивільному процесі: динамічні стандартизовані форми процесуальних документів

Питання про застосування інформаційно-комунікаційних технологій у судовій діяльності надзвичайно актуальне, оскільки вони дають змогу заощадити час і кошти, що витрачаються на розгляд справи судом і учасниками процесу. Статистичні дані, представлені на всесвітній конференції «*E-justice: sharing national experiences in enhancing transparency, effectiveness and access to justice*», яка була організована ООН і проведена 1 червня 2016 р. у Нью-Йорку [16], свідчать, що багато держав світу всебічно розвивають електронне судочинство. Зокрема, Туреччина впровадила таку систему, що дозволяє повністю забезпечити електронний документообіг, і зараз нею користується понад 1,9 млн користувачів. Це заощадило більш ніж 100 млн державних коштів. У Мексиці віртуальний портал судочинства охоплює майже 90 % всього документообігу, що дало змогу значно скоротити витрати часу і коштів на судові процеси, а також запобігти багатьом проявам корупції. Італія сьогодні працює над подальшим удосконаленням проекту «*On-line Civil Trial*», який повністю інтегрований у загальноєвропейську систему електронного судочинства та має вже понад 6 млн користувачів. Це дало змогу заощадити понад 55 млн євро державних коштів та коштів приватних осіб.

Серед запропонованих в Україні новел варто вітати пропозиції про запровадження електронного судочинства, зокрема таких новацій, як електронні адреси учасників процесу, виконавчі листи, матеріали судової справи, протоколи в електронній формі,

електронні докази, подання заяви про видачу судового наказу, викладення судових рішень в електронній формі та ін.

Водночас варто скористатися світовим досвідом із застосування динамічних стандартизованих форм процесуальних документів, що може значно полегшити доступ до правосуддя та скоротити витрати часу й коштів. Такі форми дають змогу за наявності певного переліку варіантів можливих відповідей підготувати та подати до суду в електронній формі необхідні документи, отримати відповідь та судові рішення. Приклад такого документа — заява про видачу Європейського судового наказу, а також Європейський судовий наказ та ін. [17]. Такі вимоги висуває до України Міжнародний валютний фонд у Меморандумі про економічну та фінансову політику [18] і це значно спрощує комунікацію між судом та учасниками процесу.

З огляду на це, ми пропонуємо доповнити проект ЦПК України 2017 р. та передбачити стандартизовані динамічні форми для комунікації між судом та учасниками:

1) у спрощеному позовному провадженні:

- заява про звернення до суду;

- ухвала суду про залишення заяви без руху та надання строку на виправлення недоліків;

- ухвала суду про відкриття або відмову у відкритті провадження у справі;

- рішення суду;

2) у наказному провадженні:

- заява про видачу судового наказу;

- ухвала суду про видачу судового наказу або відмову в задоволенні заяви;

3) заяви та рішення суду в таких провадженнях (про визнання і звернення до виконання рішення іноземного суду, що підлягає примусовому виконанню; про визнання рішення іноземного суду, що не підлягає примусовому виконанню; про визнання та надання дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу; про провадження у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів);

4) а також такі процесуальні документи, як заява про забезпечення позову, судові доручення, заява про виправлення описок та граматичних помилок у судовому рішенні, заява про ухвалення додаткового рішення суду, заява про роз'яснення судового рішення.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Комаров В. В.* Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров. — Харків : Право, 2012. — 624 с.
2. *Цивільний процесуальний кодекс України* від 18 липня 1963 р. № 1501-06 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1501-06>
3. *Цивільний процесуальний кодекс України* від 18 березня 2004 р. № 1618-15 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
4. *Конституція України* від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. *Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції* : Закон України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-вр>
6. *Проект Цивільного процесуального кодексу України* від 18 березня 2004 р. № 1618-IV [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc/4_1?pf3511=14900
7. *Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів* : проект Закону України від 23 березня 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
8. *Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони* [Електронний ресурс].

- ресурс]. — Режим доступу : [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf)
9. *Стратегія* реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., схвалена Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276/2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
  10. *Про судоустрій* і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
  11. *Порівняльна* таблиця до проекту Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (щодо судової реформи)» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://jrc.org.ua/upload/steps/1f7a9a447248438a4822aaffe5085fc1.pdf>
  12. *Ізарова І. О.* Теоретичні засади цивільного процесу ЄС : монографія / І. О. Ізарова. — Київ : Дакор, 2015. — 336 с.
  13. *Regulation* (EC) № 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>
  14. *Рішення* ЄСПЛ у справі «Серявін та інші проти України», заява № 4909/04, 10 лютого 2010 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_672
  15. *Васильев А. М.* Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права / А. М. Васильев. — М. : Юридическая литература, 1976. — 264 с.
  16. *E-justice: enhancing transparency, effectiveness and access to justice* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/2016/06/e-justice-sharing-national-experiences-in-enhancing-transparency-effectiveness-and-access-to-justice/>
  17. *Ізарова І. О.* Науково-практичний коментар до цивільного процесуального законодавства Європейського Союзу: перші загальноєвропейські процедури розгляду і вирішення цивільних та комерційних справ транскордонного характеру — видачі Європейського судового наказу й вирішення дрібних спорів. Частина 1 / І. О. Ізарова ; пер. з англ. І. О. Ізарової, А. В. Сизової. — Київ : Дакор, 2016. — 308 с.
  18. *Меморандум* про економічну та фінансову політику, укладений між Україною та Міжнародним валютним фондом 21 липня 2015 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20163929>

REFERENCES

1. Komarov V. V. *Tsyvilne protsesualne zakonodavstvo u dynamitsi rozvytku ta praktytsi Verkhovnoho Sudu Ukrainy* [Civil Procedural Legislation in the Dynamics of Development and Practice of the Supreme Court of Ukraine], Kharkiv: Pravo, 2012, 624 p.
2. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18 lypnia 1963 r. № 1501-06* [Civil Procedural Code of Ukraine of July 18, 1963 № 1501-06]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1501-06>
3. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 18 bereznia 2004 r. № 1618-15* [Civil Procedural Code of Ukraine of March 18, 2004 № 1618-15]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
4. *Konstitutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR* [Constitution of Ukraine dated June 28, 1996 № 254k/96-VR]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>
5. *Pro ratyfikatsiiu Konventsiiu pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod 1950 roku, Pershoho protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii: Zakon Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 475/97-VR* [On Ratification of the 1950 Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, First Protocol and Protocols № 2, 4, 7 and 11 to the Convention: Law of Ukraine of July 17, 1997 № 475/97-VR]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/475/97-vr>
6. *Proekt Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy vid 18 bereznia 2004 r. № 1618-IV* [Draft Civil Procedural Code of Ukraine of March 18, 2004 № 1618-IV]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=14900
7. *Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: proekt Zakonu Ukrainy vid 23 bereznia 2017 r. № 6232* [On amendments to the Commercial Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Legal Proceedings of Ukraine and other legislative acts: draft Law of Ukraine dated March 23, 2017 № 6232]. Available at: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61415
8. *Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Ievropeiskym Soiuzom, Ievropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i ikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony* [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their Member States, on the other hand]. Available at: [http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_\(body\).pdf](http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/00_Ukraine-EU_Association_Agreement_(body).pdf)
9. *Stratehiia reformuvannia sudoustroiu, sudochynstva ta sumizhnykh pravovykh instytutiv na 2015–2020 rr., skhvalena Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 20 travnia 2015 r. № 276/2015* [Strategy for reforming the judiciary, justice and related legal institutes for 2015–2020, approved by the Decree of the

- President of Ukraine dated May 20, 2015, № 276/2015]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/276/2015>
10. Pro sudoustrii i status suddiv: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 r. № 1402-VIII [Comparative table for the draft Law of Ukraine «On amendments to the Civil Procedural Code of Ukraine (regarding judicial reform)»]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
  11. Porivnialna tablytsia do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy (shchodo sudovoi reformy)» [Comparative table for the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Civil Procedural Code of Ukraine (Regarding Judicial Reform)»]. Available at: <http://jrc.org.ua/upload/steps/1f7a9a447248438a4822aaffe5085fc1.pdf>
  12. Izarova I. O. Teoretychni zasady tsyvilnoho protsesu IeS [Theoretical foundations of the EU civil process], Kyiv: Dakor, 2015, 336 p.
  13. Regulation (EC) № 861/2007 of the European Parliament and the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure. Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32007R0861>
  14. Rishennia IeSPL u spravi «Seriavin ta inshi proty Ukrainy», zaiava № 4909/04, 10 liutoho 2010 r. [The decisions of the ECtHR in the case of «Serievin and others v. Ukraine», application № 4909/04, February 10, 2010]. Available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_672
  15. Vasilev A. M. Pravovye kategorii. Metodologicheskie aspekty razrabotki sistemy kategoriy teorii prava [Legal categories. Methodological aspects of the development of a system of categories of the theory of law], Moskva: Yuridicheskaya literatura, 1976, 264 p.
  16. E-justice: enhancing transparency, effectiveness and access to justice. Available at: <https://www.un.org/ruleoflaw/blog/2016/06/e-justice-sharing-national-experiences-in-enhancing-transparency-effectiveness-and-access-to-justice/>
  17. Izarova I. O. Naukovo-praktychnyi komentar do tsyvilnoho protsesualnoho zakonodavstva Ievropeiskoho Soiuzu: pershi zahalnoievropeiski protsedury rozhljadu i vyrishennia tsyvilnykh ta komertsiiynykh sprav transkordonnoho kharakteru — vydachi Ievropeiskoho sudovoho nakazu i vyrishennia dribnykh sporiv. Chastyna 1 [Scientific and Practical Commentary on the Civil Procedure Law of the European Union: The first pan-European procedures for the consideration and resolution of civil and commercial cases of cross-border nature — the issuance of the European court order and the resolution of small disputes], Kyiv: Dakor, 2016, 308 p.
  18. Memorandum pro ekonomichnu ta finansovu polityku, ukladenyi mizh Ukrainoiu ta Mizhnarodnym valiutnym fondom 21 lypnia 2015 r. [Memorandum on Economic and Financial Policies concluded between Ukraine and the International Monetary Fund July 21, 2015]. Available at: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=20163929>

Изарова І. Реформа цивільного процесу в Україні: новели позовного провадження

Анотація. Статтю присвячено питанням, які пов'язані з еволюцією цивільного процесу в Україні. Упродовж періоду нашої незалежності з 1991 по 2017 рр. відбулося декілька масштабних реформ законодавства. Перший Цивільний процесуальний кодекс України ухвалено 2004 р. в умовах концептуальної зміни загальних підходів до здійснення правосуддя і формування незалежної гілки судової влади. Сьогодні на шляху інтеграції України до Європейського Союзу відбувається комплексна реформа судової системи і процесуального законодавства, що покликана забезпечити подальший розвиток й удосконалення порядку здійснення правосуддя, запровадити світові та загальноєвропейські стандарти захисту прав. Зокрема, йдеться про принцип пропорційності, відповідно до якого час та кошти, що витрачаються на судовий процес захисту прав, повинні відповідати тим вимогам, з якими особа звертається до суду. Запровадження загального та спрощеного порядку розгляду спорів потрібно вітати як важливий крок до забезпечення ефективності цивільного судочинства. У статті здійснюється порівняння позовного провадження чинного ЦПК України та положень законопроекту про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та інших законодавчих актів від 23 березня 2017 р. № 6232, що дало змогу охарактеризувати процес реформування цивільного процесуального законодавства і визначити основні напрями для його вдосконалення.

Ключові слова: цивільний процес, Цивільний процесуальний кодекс України, цивільне процесуальне законодавство, реформа цивільного процесу, цивільне процесуальне право.

Изарова И. Реформа гражданского процесса в Украине: новеллы искового производства

Аннотация. Статья посвящена вопросам, связанным с эволюцией гражданского процесса в Украине. В течение периода нашей независимости с 1991 по 2017 гг. произошло несколько масштабных реформ законодательства. Первый Гражданский процессуальный кодекс Украины был принят в 2004 г. в условиях концептуального изменения общих подходов к осуществлению правосудия и формирования независимой ветви судебной власти. Сегодня на пути интеграции Украины в Европейский Союз происходит комплексная реформа судебной системы и процессуального законодательства, призванная обеспечить даль-

нейшее развитие и совершенствование порядка осуществления правосудия, внедрения мировых и общеевропейских стандартов защиты прав. В частности, речь идет о принципе пропорциональности, согласно которому время и средства, затрачиваемые на судебный процесс защиты прав, должны соответствовать тем требованиям, с которыми лицо обращается в суд. Внедрение общего и упрощенного порядка рассмотрения споров необходимо приветствовать как важный шаг к обеспечению эффективности гражданского судопроизводства. В статье осуществляется сравнение искового производства действующего ГПК Украины и положений законопроекта о внесении изменений в Гражданский процессуальный кодекс Украины и другие законодательные акты от 23 марта 2017 г. № 6232, что позволило охарактеризовать процесс реформирования гражданского процессуального законодательства и определить основные направления для его совершенствования.

Ключевые слова: гражданский процесс, Гражданский процессуальный кодекс Украины, гражданское процессуальное законодательство, реформа гражданского процесса, гражданское процессуальное право.

Izarova I. Reform of the Civil Process in Ukraine: Novels of Lawsuit

Annotation. The article is devoted to civil procedure evolution in Ukraine. A few large-scale legislative reforms took place during the period of our independence, from 1991 to 2017. The first Civil Procedural Code of Ukraine was adopted in 2004 in the light of a conceptual changes in common approaches to the implementation of justice and the formation of an independent judiciary. Today, Ukraine is on its way into the European Union, so a comprehensive reform of the judicial system and procedural legislation has been implemented, and the main ideas are to ensure the further development and to improve of the implementation of justice, to implement of world standards and common european standards for the protection of the rights. In particular, we are talking about the principle of proportionality, according to which the time and fees spent on the court procedure should correspond to those claims with which a person applicate to a court. The introduction of a general and simplified procedure for the civil matters should be welcomed as an important step towards the effectiveness of civil proceedings. The article compares the action procedure of the current Ukrainian Civil Procedure Code and the main provisions of the Draftlaw on amendments to the Civil Procedural Code of Ukraine and other legislative acts, March 23, 2017, No. 6232. As a result the main directions for its improvement were made and the process of reforming Ukrainian civil procedural law was determined.

Key words: civil procedure, Civil Procedural Code of Ukraine, civil procedural law, reform of the civil procedure.